

УДК 82 – 311.1

Я.О. Павліщева

МІФОЕЛЕМЕНТИ РОМАНІВ Г. МІЛЛЕРА “ТРОПІК РАКА”, “ЧОРНА ВЕСНА” І “ТРОПІК КОЗЕРОГА”

Аналізується міфоструктура романів Г. Міллера “Тропік Рака”, “Чорна весна” і “Тропік Козерога”. Центральним у міфопоетичному світі трилогії постає мономіф створення/руйнування, що генерує низку архетипних образів, міфологем і символів, серед яких провідними є амбівалентні образ матері (жінки), митця, міфологема ріки, опозиції хаос/космос, ерос/танатос.

Ключові слова: міфоструктура, мономіф, міфологема, символ.

Романи “Тропіка Рака”, “Чорна весна” і “Тропік Козерога” містять значний міфопоетичний пласт.

Вивченню міфопоетичного поля трилогії Г. Міллера присвячені праці О.М. Зверєва [3], П. Вайля і А. Геніса [2], А. Аствацатурова [1], М. Пальцева [6], а також Г. Ханса [10], І. Хассана [11], В. Гордона [9] і Б. Мат'їо [12]. Однак у дослідженнях зазначених критиків бракує систематизації виділених ними міфоелементів міллерівського художнього світу, а також детального аналізу деяких із них. Тому мета нашої статті – схарактеризувати в цілому міфоструктуру трилогії “Тропік Рака”, “Чорна весна” і “Тропік Козерога”.

Мономіф умирання/відродження (творення/руйнування) генерує в романній трилогії цілу низку символів, образів і лейтмотивів, які, вступаючи між собою в опозиційні відносини, постають медіаторами в зазначеному бінарному мономіфі. Більшість дослідників творчості Г. Міллера (Г. Ханс, І. Хассан, Б. Мат'їо) провідними символами в його текстах називають матку, піхву, материнську утробу, ріку. Окрім виділених символів, також можна додати яєчники (або яєчниковий світ); значне місце в міфопоетичному світі романів займають хтонічні символи – місто, могила, повія, відьма, що уособлюють одночасно відроджувальну силу землі і смертоносну могутність підземної країни мертвих. Усі вказані символи є еманациями амбівалентного архетипу матері. Образ матері асоціюється в героя з неприйнятною картиною світу, що виражається у твердженнях протагоніста про нищення психологічних уз, які поєднують його з матір'ю. Як зазначає К.Г. Юнг, архетип матері проявляється в позасвідомого індивіда двоюко: у вигляді люблячої (християнська Діва Марія) та караючої матері (індуїстська Калі). На міфопоетичному рівні в романах Г. Міллера мати або материнське лоно є тим першоджерелом, до якого необхідно звернутися міллерівському протагоністові, щоб знайти своє місце у світі, відродитися з новою свідомістю деміурга іншої картини дійсності. Так, герой Г. Міллера заявляє: “Я бажав метаморфоз, перетворитися на рибу, левіафана, руйнівника.<...> Я бажав темної плодючості природи, глибинного джерела матки, тиші, або випити чорні води смерті” [15, с. 77].

Проявом внутрішньоамбівалентного архетипу матері у “Тропіку Рака”, “Чорній весні” й “Тропіку Козерога” є загальний образ жінки, який також має подвійний характер, виражений у тому, що жінка одночасно символізує репродуктивність, здатність відтворювати людське життя і є еманациєю світового хаосу, виступає перепорою духовному росту героя. Жінка в міфопоетичному світі трилогії уособлює весь світ в його циклічному русі. Крім того, образ жінки в текстах Г. Міллера уподібнюється до одвічного потоку або ріки, характеризується непостійністю. Такою уявляється герою в його видінні кохана жінка Мона, образ якої часто впливає з глибин пам’яті протагоніста. *“Я бачив, як вона дивилася на мене очима, повними горя; сум, що розстилався по її обличчю, розплющував ніс об спину; кістковий мозок, розмитий жалем, перетворювався на рідину. Вона була легкою, немов труп, який плаває у Мертвому морі. Її пальці стікали кров’ю і болем, і кров перетворювалася на слину. <...> А потім її сум розширився, як ніс дредноута, і коли він почав тонути, вода залила мої вуха. <...> Чорний океан, що кровоточив<...>”* [14, с. 231].

Утіленням універсального архетипічного образу жінки в досліджуваних текстах постає персонаж на ім’я Мона (яку герой також називає Мара). В “Тропіку Рака” і “Тропіку Козерога” цей персонаж уособлює узагальнений образ жінки в уявленні героя і є однаково значущим для художнього світу названих романів. І. Хассан зазначає, що образ Мони синтетичний і концентрує в собі деякі риси таких міфологічних фігур, як Ліліт, Цирцея, Біла Богиня, Калі. Серед багатьох жіночих персонажів, зображених у трилогії Г. Міллера, образ Мони виявляється центральним, оскільки герой перебуває з нею у глибокому емоційному зв’язку. Мона відіграє важливу роль у становленні протагоніста як митця, постає його творчою музою, свого роду провідником, сходиною для його внутрішньої еволюції. *“Я часто думаю про Мону, але не як про конкретну особистість у певному розрізі часу і простору, а як про щось відсторонене, ніби вона виникла з великої, подібної до хмари, форми, із давнього минулого. Я не можу дозволити собі думати про неї довго: інакше мені доведеться стрибнути з моста. <...> і навіть, якщо я думаю про неї лише декілька хвилин, це пронизує мене у саме серце і до мозку костей і знову штовхає в агонізуючу канаву мого страшного минулого. Ось уже сім років я ходжу день і ніч з єдиною думкою у голові – про неї”* [14, с. 169-170].

Дж. Кемпбелл [5] зазначає, що під час ініціації героя, а особливо її апофеозу, з’являється жінка (богиня, мати, сестра, кохана), яка виконує функцію провідника в небезпечній подорожі героя. Однак вона може мати двоїстий характер: символізувати повернення душі до раю після її вигнання, бути доброю і турботливою матір’ю, яка оберігає, і водночас може виступати у вигляді лихої матері, жорстокої, недосяжної, агресивної.

Образ жінки в художньому світі Г. Міллера корелює з образом митця: вона постає одночасно і перепорою реалізації творчої волі митця, й допомагає йому переосмислити себе. Художник, в уявленні міллерівського протагоніста, – це той, хто здатен своєю волею до творчості радикально змінювати картину світу, вкорінені, але вже віджиті суспільні стереотипи і традиційні цінності, руйнуючи їх, і в той

же час створювати образ нової, якісно відмінної дійсності. Митець у текстах Г. Міллера наділений функціями деміурга, творця оновленого образу світу. І водночас у рамках існуючої картини реальності він постає в ролі вигнанця, позасоціальної особистості.

Головним знаряддям перетворення картини світу, зняття бінарних опозицій і втілення волі до творчості в міллерівського митця стає слово, книга, написання якої означає для нього повернення художника-вигнанця в соціальну структуру, а також занурення в потік буття, його прийняття. *“Я бачу себе не як книгу<...>, а як історію нашого часу, історію всякого часу”* [13, с. 19]. *“<...>я уявляю, як стою на високому пагорбі в сяючій білизні<...>у центрі мого осяяння<...>хтось набагато досконаліший, ніж Христос<...>, децю всеохопніше, ніж Господь Всемогутній: я сам”* [13, с. 20]. Метою протагоніста постає написання книги книг, свого роду нової Біблії і тим самим перетворення існуючого хаосу в космос. Створення такої книги означає для міллерівського героя також завершення процесу ініціації, його становлення як деміурга. Це має бути книга, в якій усе називається своїми іменами, без соціальних табу, яка відбивала б природний, а не штучний світ, могла би послужити реалізацією справжнього життя в потоці.

Чергування фаз умирання/відродження, творення/руйнування в міфопоетичному світі “Тропіків” і “Чорної весни” позначається й на амбівалентній символіці еросу/танатосу, діалектика якої позначена вже дещо меншою конфліктністю. Ці явища тотожні, становлять собою нерозривну єдність; ерос є одночасно проявом танатосу, і навпаки. Також ерос у художньому світі романів Г. Міллера – це основа світу і спосіб знищення його сакральності, недоторканності. *“Любов і убивство – між ними різниця лише декілька годин. Любов і убивство, я відчуваю, як вони наближаються з темрявою: нові немовлята виходять із лона,<...>щоби бути сповитими у колючий дріт і кричати усю ніч і гнити<...>”* [13, с. 106].

Міфологема ріки або потоку також посідає визначне місце в міфопоетичному світі досліджуваних текстів, що підкреслювали багато дослідників. Зокрема, А. Геніс і П. Вайль заявляють, що міфологема ріки є центром ідейно-художньої системи “Тропіка Рака”. Однак не менш важлива вказана міфологема і для двох інших романів трилогії: потік з’являється в певному своєму прояві (чи то вода, чи то кров, чи то сеча, чи то фекалії, чи то сперма) неодноразово у “Тропіку Козерога” і в “Чорній весні” й уособлює саму сутність буття й розвитку світу, людини. Ріка символізує загальну поточність, плинність і перманентні метаморфози в нескінченному циклі життя і смерті. Вода, ріка означають очищення і тим самим вивільнення героя і картини дійсності від застарілих, віджилих стереотипів свідомості, від усього того, що заважає вільному руху буття і творчості: лише занурившись на дно буттєвого потоку, прийнявши його, можна змінити, оновити власне уявлення про дійсність, створити інший образ світу. Міфологема ріки у художньому світі романів Г. Міллера також уособлює перехідний стан героя, динамічний процес його становлення як деміурга, пошук картини світу, адекватної оновленій свідомості, а занурення в ріку і перебування на дні є ініціацією протагоніста і його символічним умиранням заради

оновлення. Занурення героя у воду, ріку, згідно з юнгівською інтерпретацією, означає звертання до позасвідомого (вода – символ позасвідомого) для виявлення тих архетипічних моделей, на яких має базуватися оновлення картини дійсності.

Вода у текстах Г. Міллера проявляє себе і як деструктивна сила, що уособлює ентропію, хаотизацію навколишнього образу дійсності й егоцентричної особистості героя. У трилогії Г. Міллера у вигляді потоку представлені не тільки буття світу й людини, а й смерть, процес руйнування вичерпаних форм дійсності. Однак оскільки смерть, деструкція завжди мислиться міллерівським героєм як сила, що має здатність відроджувати, то і потік умирання застарілого образу світу (у вигляді потоку, повені, талого снігу, ріки, яка вийшла з берегів, бурхливої ріки) спричиняє бурхливий потік відродження, пробудження, розвитку нової картини дійсності.

Міфологема ріки співвідноситься в досліджуваних романах із дихотомією хаосу/космосу: з одного боку, ріка розуміється як структурований потік, який має свої межі та певний напрямок руху, з іншого – є первинним хаосом, безоднею, до яких вертаються всі форми сущого після смерті і з яких усе виникає. Хаос (або хаотизація) постає в художньому світі “Тропіка Рака”, “Чорної весни” й “Тропіка Козерога” одночасно деструктивною і структуротворчою силою, а також виконує важливу функцію в ініціації героя, оскільки, згідно з В. Тернером [7], оновленню картини світу і переходу героя на вищий соціальний і психологічний рівень має передувати повернення до хаосу (хаотичного стану свідомості) з його наступним перетворенням у космос. Хаотичний внутрішній стан міллерівського героя підкреслюється в романах не тільки його зовнішнім оточенням, серед якого переважно маргінальні особистості з антисупільними, анархічними настроями – художники, письменники, мислителі. Оточують протагоніста також (особливо у “Тропіку Рака”) куртизанки, танцівниці, жінки легкої поведінки. *“Іноді я запитую себе, чому я завжди притягував божевільних особистостей, неврастеніків, невротиків, психопатів<...>?”* [14, с. 163].

Дослідник творчості Г. Міллера Б. Мат'їо називає романи “Тропік Рака” і “Тропік Козерога” орфічними, зазначаючи, що в цих текстах відбивається низка смертей і відроджень героя, рух якого позначений періодичними зануреннями у пільму і сходженням до світла. *“Тропік Рака” і “Тропік Козерога” постають яскравими зразками романів падіння-сходження, структура яких демонструє серію смертей й відроджень. У “Раку” – це занурення у барвисте пекло паризьких барів та борделей і сходження до фінального усвідомлення героєм своєї волі і письменницького покликання; у “Козерогу” – це опущення у вир різноманітних пекельних занять в Америці і сходження до глибшого усвідомлення і співчуття стражданням інших людей, а також до ширшого самоусвідомлення”* [12, с. 50].

Хаотичними міллерівському протагоністові уявляються і власне “я”, і загальний образ дійсності, і самий потік буття. Цього разу внутрішній хаотичний стан героя виражає процес його становлення, ідентифікації як деміурга, і проектується в зовнішню реальність, провокуючи її ентропію і водночас перетворення. Отже, хаос, як і

безодня, і вода (ріка), виступає свого роду “першочасом” буття, невичерпним джерелом оновлення, створення світу.

У результаті аналізу міфопоетичного поля трилогії Г. Міллера нами виявлено такі особливості: всі міфоеlementи міллерівських текстів зумовлені семантикою мономіфа творення/руйнування картини дійсності (умирання/відродження героя). У той же час внутрішня опозиційність міфоеlementів нейтралізується їх амбівалентністю, здатністю протилежних категорій змінювати свій полюс, а також шляхом mediaції. Центральними амбівалентними образами в міллерівських текстах постають жінка (мати, Мона) і митець (ізгой і деміург). Ці образи співвідносяться із такими символами: жінка – піхва, яєчники, матка, утроба, земля, митець – книга, що корелюють із символом ріки (поток, течія), опозиціями хаос/космос, ерос/танатос.

1. *Аствацатуров А.* Путешествие в утробу мира в романе Генри Миллера “Тропик Козерога” // Миллер Г. Тропик Козерога. – СПб.: Азбука, 2001. – С. 451–461.
2. *Вайль П., Генис А.* По течению реки // Иностранная литература. – 1990. – № 8. – С. 199 – 202.
3. *Зверев А. М.* Модернизм в литературе США. – М.: Наука, 1979. – 318 с.
4. *Кайуа Р.* Миф и человек. Человек и сакральное: Пер. с фр. – М.: ОГИ, 2003. – 296 с.
5. *Кэмпбелл Дж.* Тысячеликий герой: Пер. с англ. – М.: Рефл-бук, АСТ; К.: Ваклер, 1997. – 384 с.
6. *Пальцев Н.* По ту сторону иллюзий (перечитывая Генри Миллера) // Миллер Г. Чёрная весна. – СПб.: Азбука, 2001. – С. 5–28.
7. *Тэрнер В.* Символ и ритуал: Пер. с англ. – М.: Наука, 1983. – 277 с.
8. *Фрэзер Дж. Дж.* Золотая ветвь: Исследования магии и религии: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.
9. *Gordon W.* The Mind and Art of Henry Miller. – Louisiana: Louisiana State Univer. Press, 1967. – 231 p.
10. *Hans G.* Henry Miller Motsagelser: With a Full English Summary. – Stockholm: Cavefors, 1969. – 235 p.
11. *Hassan I.* The Literature of Silence. Henry Miller and Samuel Beckett. – N.Y.: Knopf, 1967. – 165 p.
12. *Mathieu B.* Orpheus in Brooklyn: Orphism, Rimbaud and Henry Miller. – Paris: The Hague; Mouton, 1976. – 230 p.
13. *Miller H.* Black Spring // www.olympiapress.com;
14. *Miller H.* Tropic of Cancer. – N.Y.: New American Library, 1994. – 286 p.
15. *Miller H.* Tropic of Capricorn // www.olympiapress.com.

Summary

The report studies the mythostructure H. Miller's novels “Tropic of Cancer”, “Black Spring” and “Tropic of Capricorn”. The base of mythopoetic world of trilogy is the monomyth of creating/destruction, which generates a number of archetypal images, mythologems and symbols, such as ambivalent image of mother (women), artist, mythologem of river, opposition of disorder/order, eros/dead.

Key words: mythostructure, monomyth, mythologems, symbols.